

DOI: 10.5281/zenodo.15310663

TİBBİ PSIXOLOGİYA VƏ İNSAN HÜQUQLARI

Əliyev Etibar Əli oğlu,
Azərbaycan Hüquqşünasları Konfederasiyasının üzvü, Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları və informasiya hüququ“ UNESCO kafedrasının professoru, hüquq elmləri doktoru.

e-mail: a-etibar@rambler.ru
telefon: +99450 220 24 42

Həsənli Aysel Vüqar qızı,
Sumqayıt Dövlət Universiteti, Filologiya fakültəsi, Təhsildə sosial-psixoloji xidmət ixtisası, IV kurs tələbəsi.

e-mail: ayselhesenli552@gmail.com
telefon: +99499 841 41 45

Məqalədə müəlliflər tərəfindən tibbi psixologiya və insan hüquqları, onun anlayışı və predmeti barədə məsələ nəzərdən keçirilərək elmi cəhətdən araşdırılır. Qeyd edilir ki, tibbi psixologiya dedikdə şəxsiyyətin psixi durumunu və psixi prosesləri, eləcə də insanın psixi vəziyyətini, onun fəaliyyətini, davranış qaydalarını, mədəniyyət və psixi sağlamlığını öyrənən elm sahəsi başa düşülür.

Çoxaspektli anlayış kimi elmi dövriyyədə tibbi psixologiyanın dörd mənada işlədilməsi vurğulanır: obyektiv mənada tibbi psixologiya, qanunvericilik mənasında tibbi psixologiya, elm mənasında tibbi psixologiya, tədris kursu mənasında tibbi psixologiya.

Açar sözlər: tibbi psixologiya, insan hüquqları, şəxsiyyətin psixi durumu, psixi proseslər, insanın psixi vəziyyəti, psixologiyanın sahələri.

İlk növbədə qeyd etməliyik ki, insan təbiəti və insan hüquqları bir-birilə sıx qarşılıqlı və dialektik əlaqədə olan anlayışlardır. Ümumiyyətlə, insan hüquqları və bu sosial hadisə ilə əlaqəli bütün münasibətlərin kökündə insan faktoru və onun davranışı durur. İnsanın mədəniyyəti, düşüncə tərz, tibbi-psixoloji durumu, həyat tərz, cəmiyyətdə mövqeyi və digər şəxslərlə ünsiyyəti, necə deyirlər, insan hüquqlarının müəyyən edici komponentləridir, eləcə də bəşər mədəniyyəti və insan təbiətinin müvafiq konsepsiyasına əsaslanır. Bəşər mədəniyyəti isə elə bir sahədir ki, ondan təcrid olunmuş şəkildə psixologiyayı, o cümlədən tibbi psixologiyayı təsəvvür etmək mümkün deyil.

Məhz bu kontekstdə insan hüquqlarının müdafiəsi dövlətin ali məqsədi sayılır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (1995-ci il) insanların tibbi-psixoloji sağlamlığına təminat verir. Konstitusiyanın 41-ci maddəsi “Sağlamlığın qorunması hüququ” adlanır və bu istiqamətdə fəaliyyətin həyata keçirilməsində digər faktorlarla yanaşı, tibbi-psixoloji amil də əhəmiyyətli rol oynayır.

“Psixologiya” termininin özü yunanca psixika, ingiliscə psychology sözündən götürülüb, hərfi mənada “həyat” və ya “nəfəs” deməkdir. Sözüün törəmə mənalarına “can” və ya “mən” anlayışları da daxildir. “Tibb” (ərəbcə طب :)-insan sağlamlığını qorumaq və möhkəmləndirmək üçün müxtəlif xəstəlikləri və patoloji vəziyyətləri öyrənən,

insan orqanizmində normal və patoloji proseslərin tədqiqatı üzrə elmi və praktik fəaliyyət sahəsinin bir istiqamətidir.

Tibbi psixologiya dedikdə psixologiya elminin xüsusi sahələrindən biri başa düşülür. Tibbi psixologiya həkim fəaliyyətinin və pasiyentin davranışının, onun gigiyena, profilaktika, diaqnostika, müalicə, ekspertiza və reabilitasiyasının psixoloji aspektlərini öyrənir. Tibbi psixologiya, mahiyyət etibarilə, özündə klinik psixologiya, patopsixologiya, neyropsixologiya, somatopsixologiya, ümumi tibb psixologiyası, psixiatriya, psixoprolaktika və psixogigiyena, psixokorreksiya və s. bu kimi bölmələri ehtiva edir.

Müasir dövrdə tibbi psixologiya insan haqqında ən mühüm elmlərdən biri kimi diqqəti cəlb edir. Hazırda insanların həyat və fəaliyyətinin, habelə tibbi sağlamlıq durumunun elə bir sferası yoxdur ki, psixologiya elmi ora nüfuz etməsin. Mühüm elm sahəsi olan tibbi psixologiya başqa elmlərdən təcrid olunmuş şəkildə deyil, onlarla vəhdətdə mövcuddur.

Elmlər sistemini qruplaşdıran alim B.M.Kedrov burada psixologiyanın roluna xüsusi diqqət yetirmişdir. Onun fikrincə, psixologiya bir tərəfdən fəlsəfə elmləri, digər tərəfdən təbiət elmləri, başqa tərəfdən isə humanitar elmlər ilə əlaqəlidir. Psixologiya bu elmlərin məlumatlarını özündə birləşdirir. Bununla bərabər onlara təsir etməklə insan hüquqları haqqında elm sahəsinin modelinə çevrilir.

Ümumiyyətlə, məlumat üçün qeyd edə bilərəm ki, müasir dövrdə psixologiyanın müvafiq sahələri kimi aşağıdakılar fərqləndirilir (ətraflı bax - <https://qarisiqisler.blogspot.com/2020/12/psixologiya-elminin-sahlri-salam-dyrli.html>):

– Tibbi psixologiya (ing. Medical psychology);

- Sosial psixologiya (ing. Social psychology);
- Təcrübi psixologiya (ing. Experimental psychology);
- Fizioloji psixologiya (ing. Physiological psychology);
- İnkişaf psixologiyası (ing. developmental psychology);
- Sənaye və Təşkilat psixologiyası (ing. Industrial & Organizational psychology, aka IO psychology);
- Təhsil psixologiyası (ing. Educational psychology);
- Hüquqi psixologiya (ing. Juridical psychology) və s.

Psixologiya insan düşüncəsini, davranışını, inkişafını, şəxsiyyətini, emosiyasını, motivasiyasını və s. aspektlərin tədqiqatını əhatə edən geniş elm sahəsidir. Göstərilənləri nəzərə alaraq, qeyd edirik ki, psixologiya dedikdə şəxsiyyətin psixi durumunu və psixi prosesləri, eləcə də insanın psixi vəziyyətini və onun fəaliyyətini öyrənən elm sahəsi başa düşülür. Formulə etdiyimiz bu lakonik anlayışa əlavə edə bilərəm ki, tibbi psixologiyanın mühüm predmeti insan psixikasının və onun yüksək forması olan şüurun yaranma, inkişaf və təzahür etmə qanunauyğunluqlarından ibarətdir.

Tibbi psixologiyanın ictimai inkişaf prosesləri nəticəsində yaranmış bəzi müxtəlif alt sahələr və ixtisas sahələrini fərqləndirmək mümkündür:

– anormal tibbi psixologiya insanların anormal davranış və psixopatologiyaları öyrənir. Bu ixtisas sahəsi müxtəlif psixi pozğunluqların tədqiqatı və müalicəsinə yönəlib və psixoterapiya və klinik tibbi psixologiya ilə əlaqələndirilir;

– bioloji tibbi psixologiya (biopsixologiya) bioloji proseslərin ağıl və davranışa necə təsir etdiyini öyrənir. Bu sahə nevrologiya ilə sıx bağlıdır və beyin zədəsi və ya beyin

anormallıqlarına baxmaq üçün MRT və PET skanları kimi alətlərdən istifadə edir;

– koqnitiv tibbi psixologiya diqqət, yaddaş, qavrayış, qərar qəbul etmə, problem həll etmə və dil mənimsəmə daxil olmaqla insanın düşüncə proseslərini öyrənir;

– müqayisəli tibbi psixologiya heyvanların (fauna aləminin) davranışını öyrənən psixologiyanın bir sahəsidir;

– məhkəmə psixologiyası hüquqi və cinayət ədaləti sistemində psixoloji tədqiqat və prinsiplərdən istifadə etməyə yönəlmiş tətbiqi sahədir;

– şəxsiyyət psixologiyası şəxsiyyətin necə inkişaf etdiyini, eləcə də hər bir fərdi unikal edən düşüncələrin, davranışların və xüsusiyyətlərin nümunələrini anlamağa yönəlmişdir və s.

Eyni zamanda, elmi dövriyyədə və qanunvericilik massivində tibbi psixologiya anlayışı müxtəlif mənalarda işlədilir:

- obyektiv mənada tibbi psixologiya;
- qanunvericilik mənasında tibbi psixologiya;
- elm mənasında tibbi psixologiya;
- tədris kursu mənasında tibbi psixologiya.

Obyektiv mənada tibbi psixologiya dedikdə, bir qayda olaraq, psixoloji fəaliyyətlə bağlı ictimai münasibətləri tənzimləyən normaların sistemi başa düşülür; onlar tibbi psixoloji fəaliyyəti tənzimləyən hüquq normaları adlanır. Buna görə də, obyektiv mənada tibbi psixologiya müvafiq hüquq normalarından ibarətdir; bu normaların əsas təyinatı və başlıca funksiyası tibbi psixoloji fəaliyyətlə bağlı yaranan ictimai münasibətləri tənzimləməkdir.

Qanunvericilik mənasında tibbi psixologiya dedikdə tibbi psixoloji fəaliyyətlə bağlı ictimai münasibətləri tənzimləyən normativ hüquqi aktların məcmusu başa düşülür. Konstitusiyaya, qanunlar, qanunqövvəli aktlar,

müvafiq əsasnamə, təlimat, rəqlament və digər sənədlər qanunvericilik mənasında tibbi psixologiya sferasına daxildir.

Elm mənasında tibbi psixologiya dedikdə tibbi psixoloji fəaliyyətin həyata keçirilməsinə aid olan məsələlər (tibbi psixoloji fəaliyyətin anlayışı, predmeti, metodu, mənbələri, cübyektləri, prinsipləri və digər məsələlər) barədə fikirlərin, ideyaların, nəzəriyyələrin, konsepsiyaların, postulatların və s. mülahizələrin məcmusu başa düşülür. Elm mənasında o, tibbi psixologiya elmi və ya doktrina adlanır. Tibbi psixologiya doktrinası tibbi psixoloji fəaliyyətə aid olan məsələləri elmi cəhətdən tədqiq edir, öyrənir.

Tədris kursu mənasında tibbi psixologiya dedikdə tələbələrə və oxucu auditoriyasına tibbi psixoloji fəaliyyətin həyata keçirilməsi barədə müvafiq biliklər və sistemləşdirilmiş informasiya verən tədris fənni başa düşülür; bu mənada ona ali təhsil müəssisələrində tədris olunan psixologiyaya dair tədris fənni deyilir.

Ümumiyyətlə, qeyd etməliyik ki, tibbi psixologiya insanlara, eləcə də bütövlükdə cəmiyyətə fayda verən həm tətbiqi, həm də akademik sahədir. Tibbi psixologiyanın böyük bir hissəsi insanların psixi sağlamlıq problemlərinin diaqnozu və müalicəsinə həsr olunur; lakin bu, tibbi psixologiyanın təsir sferasına gəldikdə, aysberqin yalnız görünən hissəsidir.

Hər bir elmin predmetini özünəməxsus hadisələr və bu hadisələrlə yaranan ictimai münasibətlər təşkil edir. Bu hadisələrdən bəziləri olduqca mürəkkəb, çətin dərk olunan hadisələrdir. Tibbi psixologiya elminin predmetini təşkil edən hadisələr də məhz özünün mürəkkəbliyi və çətin dərk olunması ilə fərqlənir. Həmin hadisələr hələ qədim zamanlardan insanların diqqətini cəlb etmiş, bu sahədə müxtəlif fikirlərin, görüşlərin meydana

gəlməsinə səbəb olmuşdur. Tibbi psixologiyanın öyrəndiyi bu hadisələr psixi hadisələr adlandırılmışdır. Psixi hadisələrin təsnifi və onun strukturu müxtəlif mövqelərdən şərh olunmuşdur. Bu sahədə daha çox diqqəti cəlb edən psixi hadisələrin üç qrupa ayrılması ilə bağlı olan fikirlər mövcuddur: psixi proseslər, psixi hallar, psixi xassələr.

Psixi proseslər insan davranışının ilkin tənzimləyicisi kimi meydana çıxır. Psixi proseslərə duyğu, qavrayış, hafizə, diqqət, təfəkkür, təxəyyül, hissləri və iradəni daxil edilir. Psixi proseslərin müvafiq başlanğıcı, gedişi və sonu vardır. Məhz buna görə də, psixoloqlar psixi proses termininin psixi faktın prosesuallığını nəzərə çarpdırmağını qeyd edirlər. Psixi prosesləri üç qrupa ayırırlar: idrak prosesləri, emosional proseslər və iradi proseslər.

İdrak prosesləri gerçəkliyi dərk etmək, gerçək aləm haqqında məlumatların qavranılması və işlənməsi ilə bağlı olan psixi proseslərdir. Bunlara duyğular, qavrayış, hafizə, diqqət, nitq, təfəkkür, təxəyyülü aid etmək olar.

Emosional proseslərə insanların gerçəkliyə münasibətləri ilə bağlı olan hisslər daxildir. Gerçək aləmdə baş verən hər hansı bir hadisə insanda müsbət və mənfi emosiya yarada bilər ki, bu da, onun fəaliyyətinə müvafiq təsir göstərir.

İnsanın həyat və fəaliyyətində iradi proseslərin də rolu az deyildir. İradi proses özünü insanın qərar qəbulu, çətinlikləri aradan qaldırmaq, öz davranışını idarə etmə şəraitində aydın şəkildə göstərir.

Psixi hallara gəldikdə onlar bütövlükdə insanın psixi vəziyyətini xarakterizə edir. Onlar da, psixi proseslər kimi, özlərinin dinamikliyinə, istiqamətinə, nisbi davamlılığına, intensivliyinə görə fərqlənirlər. Bununla ya-

naşı olaraq, psixi hallar psixi proseslərin gedişinə və nəticələrinə təsir göstərə, fəaliyyəti gücləndirə və ya ləngidə bilər. Psixi hallara dirçəliş, məyusluq, qorxu, ümitsizlik, ruhdan düşmə, gümrahlıq və s. aid etmək olar.

Psixi hadisələrin üçüncü qrupuna şəxsiyyətin, insanların psixi xassələri aid olunur. Şəxsiyyətin psixi xassələri özlərinin yüksək davamlılığı və sabitliyi ilə fərqlənir. Psixi xassələrə şəxsiyyətin istiqamətini, temperament, xarakter və qabiliyyətini aid edirlər. Psixoloqlar belə qənaətə gəlmişlər ki, bu xassələrin inkişaf səviyyəsi, eləcə də psixi proseslərin aktiv inkişaf tempi və psixi halların üstünlüyü insanın təkrarolunmazlığını, fərdiyyətini təmin edir.

Bütün qeyd olunanları nəzərə alaraq, tibbi psixologiyaya bir elm sahəsi kimi belə bir definisiya vermək olar: tibbi psixologiya obyektiv gerçəkliyin beyində əks olunmasından ibarət psixi hadisələr, onların yaranma, inkişaf və müalicə üsulları barədə prosesləri öyrənən elmdir.

Müasir dövrdə tibbi psixologiya insanların fiziki sağlamlığı haqqında ən mühüm elmlərdən biri kimi diqqəti cəlb edir. Təsadüfi deyildir ki, hazırda insanların həyat və fəaliyyətinin, eləcə də fiziki sağlamlıq durumunun elə bir vektoru yoxdur ki, psixologiya elmi oraya nüfuz etməsin. Mübaligəsiz demək olar ki, hazırki dövrdə bütün dünyada hər cür fəaliyyətin və insan münasibətlərinin səmərəliliyini tibbi psixoloji biliklərin tətbiqində görürlər. Lakin, nəzərə almaq lazımdır ki, mühüm elm sahəsi olan tibbi psixologiya başqa elmlərdən təcrid olunmuş şəkildə deyil, onlarla vəhdətdə mövcuddur və fəaliyyət göstərir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, elmlər sisteminin təsnifatını verən B.M.Kedrov bu sistemdə psixologiyanın rolunu ayrıca fərqlə-

ləndirir. Onun təqdim etdiyi «elmlər üçbucağı»nda bunu aydın görürük. Alim belə zənn edir ki, psixologiya bir tərəfdən fəlsəfə elmləri, digər tərəfdən təbiət elmləri, üçüncü tərəfdən humanitar elmlər, o cümlədən insan hüquqları, sosial hüquqlar, tibb hüququ və s. elm sahələri sferasında aralıq mövqe tutur.

Tibbi psixologiya bu elmlərin məlumatlarını özündə birləşdirir və eyni zamanda, onlara təsir etməklə yanaşı, insan hüquqları haqqında elm sahəsinin konstruktiv modelini ehtiva edir. Tibbi psixologiyanın digər elmlərlə əlaqəsinə diqqət çəksək, məlum olur ki, insan psixikası, mədəniyyəti və davranışını onun təbii və sosial mövcudluğu haqqında zəruri biliklər olmadan başa düşmək mümkün deyildir. Ona görə də, tibbi psixologiyanın öyrənilməsi insan biologiyası, onun ali sinir sisteminin quruluşu və fəaliyyəti haqqında biliklərə yiyələnməyi tələb edir. Psixi-tibbi hadisələr və mərkəzi sinir sisteminin fəaliyyəti arasındakı əlaqə haqqında biliklər ali sinir fəaliyyətinin fiziologiyasında öz konkret əksini tapmışdır. Təsadüfə deyil ki, tibbi psixologiyanın təbii elmi əsaslarından danışarkən, məhz ali sinir fəaliyyətinin qanunlarına istinad edilir.

Tibbi psixologiya insanların sağlamlığı və mədəniyyəti ilə sıx bağlıdır. Belə ki, insanda ali psixi funksiyaların inkişafında sivilizasiyanın əsas tarixi nailiyyəti olan əmək alətləri və işarə sistemi həlledici rol oynamışdır.

İnsan psixikasının dərinədən öyrənilməsinə, onun anlaşılmasına sosiologiyanın əsasları haqqında biliklər də imkan yaradır. Bunu sosial psixologiyanın tibbi kontekstdə sürətli inkişafı bir daha təsdiq edir. Müasir dövrdə sosial psixologiya insan münasibətlərinin bütün sahələrinə nüfuz etməklə insanın so-

sial-bələdləşmə davranışının psixi xassələrə necə yiyələnməsini aydınlaşdırmağa imkan verir.

Tibbi psixologiya fəlsəfə elmi ilə ciddi, necə deyərlər, “qohumluq əlaqəsi”nə malikdir. Bu, təsadüfə xarakter daşımır. Məlum olduğu kimi, tibbi psixologiya müstəqil bir elm sahəsi kontekstində fəaliyyət göstərənə kimi fəlsəfənin daxilində təşəkkül taparaq, formalaşmağa başlamışdır. Şübhəsiz, şəxsiyyətin tibbi-psixoloji «ölçülərini» insan, onun spesifik həyat şəraiti, sağlamlığı, gerçəkliyi dərk etməsi və fəaliyyət haqqında fəlsəfi biliklərə istinad etmədən müəyyənləşdirmək və öyrənmək mümkün olmazdı. İnsanlar tez-tez klinik psixoloq və psixiatr arasındakı fərqlər haqqında çaşqın olurlar. Psixoloqlar insanların daha yaxşı fəaliyyət göstərməsinə kömək etmək, habelə psixi və fiziki sağlamlıqda problemlərin inkişafının qarşısını almaq üçün gündəlik həyat fəaliyyətində və ya iş mühitində bu məsələlərlə məşğul olurlar.

Belə bir məqam da xüsusi elmi maraq doğurur ki, insanların sağlamlığına mədəniyyətin təsirini müxtəlif vəziyyətlərdə nəzərdən keçirmək mümkündür. Belə ki, Azərbaycanın bəzi regionlarında qohumlar arasında nikah ənənəsi bir neçə səviyyədə mövcud olur:

I səviyyə: bəzi xəstəliklərin irsi meyilliliyə malik olması faktoru ailələrdə irsi xəstəliklərin meydana çıxması riskini artırır.

II səviyyə: cəmiyyətdə, insanlar arasında mədəniyyətlərin müxtəlif əlamətlərinin nə dərəcədə ifadə olunması amili vacib məsələsidir.

III səviyyə: insanın öz faktiki vəziyyətini qavraması. Azərbaycanda epileptik tutmalar, ənənəvi olaraq, ürək patologiyasına aid edilir (ürəkkeçmə).

IV səviyyə: müəyyən etnik qruplarda geniş yayılmış, digərlərində isə rast gəlinməyən simptomlardır. Psixi pozutular müqayisəli tədqiqatların aparmış Avropa alimlərini amerikalılar arasında nevroitik bulimiyanın – təşvişli qida qəbulu pozuntularının geniş yayılması halları xeyli təəccübləndirmişdir.

Yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq, tibbi psixologiyanın kulturalizm və insan hüquqları kontekstində qarşısında duran əsas aktual problemləri sırasında aşağıdakı məqamları fərqləndirə bilərik:

– təbii şəraitdə müxtəlif milli mədəniyyətlərə mənsub olan insanların davranışının öyrənilməsi;

– insanlarda xəstəliyin təzahürlərinə və onların gedişi proseslərinə müxtəlif kultral faktorların təsirinin müəyyənəşdirilməsi;

– insanlarda cins və yaş kimi universal faktorla kultral faktorlar arasında qarşılıqlı münasibətlərin və əlaqələrin öyrənilməsi;

– ictimai həyatda və cəmiyyətdə şəxsiyyətin formalaşmasında mədəniyyətin rolunun müəyyənəşdirilməsi;

– etnik mənsubiyyət, din, miqrasiya, sosial status kimi amillərin insanların psixi funksiyalarına və sağlamlığına təsirini aşkar etmək;

– insanlar arasında mədəniyyət amilləri ilə şərtləndirilmiş sindrom və pozuntuların aşkara çıxarılması;

– diaqnostik kataqoriyalar, mədəni ənənələr və tibbi müalicə sistemlərinin (dövlət, özəl, xalq təbabəti sektorları üzrə) müqayisəli öyrənilməsi;

– cəmiyyətdə mədəniyyət, psixoterapiya metodları və digər müalicə üsullarının qarşılıqlı əlaqəsinin müəyyənəşdirilməsi və s.

Eyni zamanda, hesab edirik ki, psixiatrlar psixi xəstəliklərin tibbi müalicəsində ixtisaslaşmış həkimlərdir. Onların tibb sahəsində

müvafiq təhsilə malik olması o deməkdir ki, həmin şəxslər müalicə zamanı effektiv tədbirlər görə bilərlər.

Beləliklə, tibbi psixologiya, mahiyyət etibarilə, şəxsiyyətin psixi durumunu və psixi prosesləri, eləcə də insanın psixi vəziyyətini, onun fəaliyyətini, davranış qaydalarını, mədəniyyət və psixi sağlamlığını insan hüquqları kontekstində öyrənən tibb hüquq elminin bir sahəsidir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏLƏR

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: "PG" nəşriyyatı, 2014, c.12-13.
2. İlham Əliyev. İnkişaf – məqsədimizdir: çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, mösahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər. 1 – 140 kitab. Bakı: Azərənəşr, 2003-2025.
3. Əliyev Ə.İ. İnsan hüquqları. Dərslük. Yenidən işlənmiş və əlavələr edilmiş ikinci nəşr. Bakı, "Nurlar" nəşriyyatı, 2019, 352 s.
4. Əliyev Z.H. Ulu Öndər Heydər Əliyev və hüquq elminin inkişafı. Monoqrafiya. Bakı, İndigo printing house, 2023, 142 s.
5. Əlizadə Ə.Ə. Məktəbə psixoloji xidmət: problemlər, düşüncələr // Bakı, Azərbaycan məktəbi, №3, 1993.
6. Həmzəyev M.Ə. Pedaqoji psixologiya. Bakı, 1991, s.242-291.
7. Həmzəyev M.Ə. Yaş və pedaqoji psixologiyanın əsasları. Bakı, 2003, s.212-257.
8. Hüseynova F.E. Beynəlxalq tibb hüququ haqqında ümumi müddəalar. Monoqrafiya. Bakı: "Zərdabi-Nəşr" MMC, 2023, 352 s.
9. İsmayılov N.V., İsmayılov F.N. Tibbi psixologiya və psixoterapiya. Dərslük. İkinci nəşr. Bakı, "Maarif", 2008, 416 s.
10. Kütləvi Tibb Ensiklopediyası. Bir cildə / Baş redaktor – İsmayıl Vəliyev. Bakı, "Azərbaycan Ensiklopediyası" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 2000, 432 s.
11. Юридическая энциклопедия. Издание 5-е, дополненное и переработанное / Под ред. М.Ю.Тихомирова. М.:Юринформ-центр, 2005, с.725, 950.

МЕДИЦИНСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

Этибар Али оглы Алиев,
член Конфедерации юристов Азербайджана, профессор кафедры ЮНЕСКО
«Права человека и информационное право» Юридического факультета
Бакинского государственного университета, доктор юридических наук.

эл- почта: a-etibar@rambler.ru

телефон: +99450 220 24 42.

Гасанлы Айсель Вугар кызы,
Сумгаитский государственный университет, Филологический факультет,
специальность «Социально-психологическая служба в образовании»,
студентка IV курса.

эл-почта: ayselhesenli552@gmail.com

телефон: +99499 841 41 45

В статье авторы рассматривают и научно исследуют проблему медицинской психологии и прав человека, ее понятие и предмет. Отмечается, что медицинская психология относится к области науки, изучающей психическое состояние и психические процессы личности, а также психическое состояние человека, его деятельность, поведенческие модели, культуру и психическое здоровье.

Медицинская психология как многогранное понятие употребляется в научном обороте в четырех смыслах: медицинская психология в объективном смысле, медицинская психология в законодательном смысле, медицинская психология в научном смысле, медицинская психология в смысле учебного курса.

Ключевые слова: медицинская психология, права человека, психическое состояние личности, психические процессы, психическое состояние человека, отрасли психологии.

MEDICAL PSYCHOLOGY AND HUMAN RIGHTS

Etibar Ali oglu Aliyev,
Member of the Azerbaijan Lawyers Confederation, Professor of the UNESCO
Chair "Human Rights and Information Law", Faculty of Law, Baku State
University, Doctor of Law.

mail: a-etibar@rambler.ru

phone: +99450 220 24 42.

Hasanli Aysel Vugar girl,
Sumgayit State University, Faculty of Philology, Social-psychological service in
education, 4th year student.

e-mail: ayselhesenli552@gmail.com

phone: +99499 841 41 45.

The article examines the issue of medical psychology and human rights, its concept and subject matter, and examines it scientifically. It is noted that medical psychology is understood as a field of science that studies the mental state and mental processes of a person, as well as the mental state of a person, his activities, rules of behavior, culture and mental health.

As a multifaceted concept, the use of medical psychology in scientific circulation in four senses is emphasized: medical psychology in the objective sense, medical psychology in the legislative sense, medical psychology in the scientific sense, and medical psychology in the educational course sense.

Key words: medical psychology, human rights, mental state of the individual, mental processes, mental state of the person, areas of psychology.

TIP PSİKOLOJİSİ VE İNSAN HAKLARI

Aliyev Etibar Ali oğlu,

Azərbaycan Avukatlar Konfederasyonu üyesi, Bakü Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesi UNESCO İnsan Hakları ve Bilişim Hukuku Bölümü profesörü, Hukuk Doktoru.

e-posta: a-etibar@rambler.ru

telefon: +99450 220 24 42

Hasanlı Aysel Vugar kızı,

Sumgayit Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Eğitimde sosyal-psikolojik hizmetler alanında dördüncü sınıf öğrencisi.

e-posta: ayselhesenli552@gmail.com

telefon: +99499 841 41 45

Makalede yazarlar tıbbi psikoloji ve insan hakları konusunu, kavramını ve konusunu ele alıp bilimsel olarak araştırmaktadırlar. Tıbbi psikolojinin, insanın ruhsal durumu ve ruhsal süreçlerini, insanın ruhsal durumunu, aktivitelerini, davranış kalıplarını, kültürünü ve ruh sağlığını inceleyen bilim dalı olduğu belirtilmektedir.

Çok yönlü bir kavram olan tıbbi psikolojinin bilimsel dolaşımında dört anlamda kullanımı vurgulanmaktadır: nesnel anlamda tıbbi psikoloji, yasama anlamında tıbbi psikoloji, bilimsel anlamda tıbbi psikoloji ve eğitim dersi anlamında tıbbi psikoloji.

Anahtar Kelimeler: tıbbi psikoloji, insan hakları, bireyin ruhsal durumu, zihinsel süreçler, kişinin ruhsal durumu, psikolojinin alanları.

